

TÜRK MİTOLOJİSİ VE ŞAMANİZM'DE TABİAT OLAYLARI

Melike KÜÇÜKTUNCER*

Öz: Mitler, kökenle ilgili olan ve insanlarca kutsal kabul edilen anlatılardır. Mitler, dünyanın, insanın, hayvanların, bitkilerin yani her şeyin kökenini evrensel ölçütlere göre açıklar. Mitlerin ortaya çıkışının sebebi, insanın bir şeylere cevap bulma ve onu anlamlandırma çabasıdır. Türklerin hayatının her alanında mitoloji vardır. Özel günlerde halk tarafından yapılan uygulamaların, söylenen şiirlerin ve anlatılan anlatıların hepsi bir şekilde mitoloji ile bağlantılıdır. Türk mitolojisinde önemli kabul edilen unsurlardan biri göktür. İnsanlar ulaşılmaz ve gizemli görünen göğü her zaman merak etmiş ve ona saygı duymuşlar, çoğu zaman da gök ve gök ile ilgili unsurlara tanrısallık yüklemişlerdir. Bu yüzden gök gürlemesi, yağmur, rüzgâr gibi tabiat olayları insanlar için sadece birer tabiat olayı olmaktan çıkıp inanç ve törenlerle bütünleşmiştir. Bu çalışmada Şamanizm ve Türk mitolojisi çerçevesinde tabiat olayları anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: mit, Şamanizm, gök, yıldırım, yağmur, rüzgâr.

NATURAL EVENTS IN TURKISH MYTHOLOGY AND SHAMANISM

Abstract: Myths are narratives about origin and considered sacred by humans. Myths explain the origin of the world, man, animals, plants, everything. But myths explain these origins, not nationally, but universally. The reason for the emergence of myths is that people try to find answers to something and make sense of it. There is mythology in every area of Turks' life. The practices, poems, and narratives told by the people on special occasions are all related to mythology in some way. One of the important elements in Turkish mythology is the sky. People have always wondered and respected the inaccessible and mysterious sky, and often placed divinity on the sky and its celestial elements. For this reason, natural events such as thunder, rain and wind are not only natural events for people but are integrated with beliefs and ceremonies. In this study, we will talk about natural events within the framework of Şamanism and Turkish mythology.

Key Words: myth, Shamanism, sky, lightning, rain, wind.

ORCID ID : 0000-0002-9958-7942

DOI : <https://doi.org/10.31126/akrajournal.6793650>

Geliş tarihi : 23 Ocak 2020 / Kabul tarihi: 15 Şubat 2020

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi.

Giriş

Mitler, içinde doğdukları toplumların kültürel ve edebî köklerini oluştururlar. Çünkü insanların, evreni ve hayatı anlamlandırma çabalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Kutsal ve gerçek kabul edilen mitler, hayatın içinde geliştiği için din ile de ilişki içine girmiştir. Dini ve mitolojiyi birbirinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bir yaratıcıya inanmak; yeme, içme, barınma gibi ihtiyaçtır. İnsan, inanma ihtiyacını çeşitli yollardan karşılamıştır. Kimisi Tanrı'ya inanmış, kimisi de çeşitli nesnelere bu ihtiyacını gidermiştir. Türkler, sosyal hayatlarında inançlarına epeyce yer ayırmış, edebî eserlerinde ve kendilerinden sonra gelecek nesillere öğüt vermek amacıyla yazıp bıraktıkları Bengü Taş yazıtlarında inançlarıyla ilgili bilgiler de vermişlerdir. Yazıtlardan anlaşıldığına göre, Kök Tanrı, Türk inanç sisteminde yaratıcı, kılıcı, kut, küç, ülük ve bilik verici yüce varlık Tengri, her şeyin üstündedir. Kök-Tengri (gökyüzü, yahut mavi gök), Yağız Yir (kara yer veya toprak yahut yer altı) ve Yir Sub (yer ve sular, yani yeryüzü)ün Tengri tarafından kılındığı yaratıldığı bir ıduk olarak kabul edilir ve kutsandır (Kalafat, 2004: 16). Doğayla iç içe, teatral bir din olan Şamanizm de doğal olarak Türk mitolojisiyle ilişkilidir ve bu durum ister istemez hayatın içine epeyce yayılmıştır.

Her mitolojide tabiat olayları yer kaplar. Çünkü insanlar tabiat olaylarının nasıl oluştuğunu merak etmişler ve bunlara kendilerince anlamlar yüklemişlerdir. Türk mitolojisinde tabiat olayları büyük yer tutmuştur. Çünkü Türk mitolojisi hem doğayla iç içedir hem de gök temellidir. Bu çalışmada Türk mitolojisi ve Şamanizm'den yola çıkarak Türklerin gök gürültüsü, şimşek, yağmur gibi tabiat olaylarına yükledikleri anlamlara yer verildi.

1. Mit ve Mitoloji

Bilim dünyasında mitler için pek çok tanım yapılmıştır. Kutsal bir öyküyü anlatan ve gerçek kabul edilen bu mitler insanların bir şeylere cevap bulma isteklerinin sonucudur. İnsanlar mitler sayesinde hayatı anlamlandırabilmişlerdir. Mitler evrenseldir, ortak insani değerleri anlatır. Mit, doğaüstü varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik yani kozmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası (sözgelimi bir ada, bir bitki türü, bir insan davranışı, bir kurum) olsun, bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini dile getirir. Demek ki mit, her zaman bir yaratılışın öyküsüdür. Bir şeyin nasıl yaratıldığını, nasıl var olmaya başladığını anlatır (Eliade, 1992: 16). Mitin asıl manası: “gerçek hikâye” bunun da ötesinde “sahip olunan çok değerli şeyler, kutsal, değerli ve manalı olandır. Mit, kutsal bir hikâyeyi ihtiva eder. İlkel zamanlarda meydana gelmiş olduğuna inanılan bir olayı anlatır. Mitlerde her zaman bir yaratma söz konusudur (Seyidoğlu, 2002:15-16). Mit değer-

ler paradigmasında dünyayı algılama, şekillendirme, sembolleştirme, kısaca ifade etmek gerekirse hayatın ve olayların genelleştirilmiş modelidir. Anlam paradigmasına göre mit, bir düşünce tarzı, bir şuur ve bilinç nevidir. Şu hâlde mit, dünya hakkındaki gerçekliğin ta kendisidir ve diyalektik mantığın sonucu olarak meydana çıkar (Bayat, 2005: 3).

Mitlerin insanlar için çok fazla önem arz etmesinin sebeplerinden biri, insanların mitlerle birlikte varlıkların kökenine inebileceklerini düşünmeleridir. Çünkü insanlar, varlıkların kökenini öğrenerek o varlıklara hükmedebileceklerine inanmışlardır. Hem varlığa hükmedebilmek hem de bazı varlıklardan gelebilecek olan Zararları engellemeyi amaçlamışlardır. Cuna köyü Tientiki'de, on dört yaşında bir oğlan vardır, bu çocuk, sırf ateşin yaratılışındaki büyüü bildiği için hiçbir yerine zarar gelmeden ateşin içine girebilmektedir (Eliade, 1992: 25).

Mit bilimi demek olan mitoloji, eski insanın eğitim sistemidir. Dünya ve çevredeki olaylar insanı eğiten, onu yaşama hazırlayan birer felsefi kanıttır. Bu anlamda mitoloji gerçekliğin yansıması gibi anlam bildiren mitolojik bilgiye dönüşmüştür. Aslında mitoloji olayları değil, olayların ortaya çıkma sebeplerini açıklar, gerçek dünyanın resmini çizmez bu âlemin sembollerle kavranılmasını sağlar (Bayat, 2005: 5). İnsanlar tarafından gözle görülmeyen fakat gerçekliği sorgulanmayan tanrılar dünyası mitolojinin temelini oluşturur. Mitoloji, insanların içinde yaşadıkları dünyadaki sorunlarla baş edebilmeleri amacıyla kurgulanmıştır.

2. Türk Mitolojisi, Şamanizm ve Şaman

Türk mitolojisinde tanrı mı yoksa tanrılar mı vardır? Bu sorunun cevabı araştırmacılarca merak edilmiştir. Bizim kanaatimiz tek tanrının olduğudur. Türk mitolojisinde tek tanrı vardır. Bunun yanında ise Türk mitolojisinde dualist bir yaklaşım benimsenmiştir. İyi ve kötü daima mücadele hâlinindedir. Türk mitolojisi hakkında pek çok araştırma yapılmıştır. Jean Paul Roux Türk mitolojisi hakkındaki görüşlerini Eski Türk Mitolojisi adlı eserinde vermiştir.

Mitolojik bir varlık olarak dinleri, tek tanrı ya da en azından diğer tanrılardan daha üstün olan bir gök tanrı inancına dayanmaktadır. Fakat ayrıca insanüstü güçlere de inanmakta, hayvanlara ilgi duymakta ve şüphesiz totemizme meylenmekteydiler. Dinleri, dünyanın başlangıcı ve sonuna fazlaca eğilmezken, daha çok büyük şahsiyetlerin doğumunu ve boylan oluşumunu açıklamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, genellikle bir hayvanla bir insanın birleşmesi ya da bir ışığın müdahalesi sonucu gerçekleşen doğumlara ilişkin olağanüstü anlatılara yer verilmektedir (Roux, 2011: 6).

Gök tanrının doğasıyla ve işlevleriyle ilgili nitelikler diğer unvanları ve sıfatlarıyla tamamlanır. Beltirler dualarında "çok bağışlayıcı Han"a (Kayra-

Kan) ve "şe'fe (cayan) hitap ederler. Minusinsk Tatarları yüce tanrılarını "Yerin Yaratıcısı" (car cayanı), Yakutlar "Yaratıcı bilge Efendi" (Ürün Ayı Toyon) ya da "Yüce Efendi" (Ar Toyon), Altay Tatarları "Ulu" (Ülgen) ya da "Çok Ulu" (bay ülgen) olarak hatta "ak ışık" (ah ayaz, bkz. Ostyak dilinde senhe) ve "Nurlu Han" (ayaz han) olarak adlandırdılar (Eliade, 2003:80).

Şamanizm kuralları ve ritüelleri olan bir dindir. Aynı zamanda teatraldır. Gökyüzündeki Ülgen/ Ürün Ayı Toyon ile yer altındaki Erlik/ Arsan Doulay ve bunlara bağlı ruhlara dayanan bir dindir. Şamanizm'de doğaya saygı çok önemlidir. Çünkü doğadaki her şeyin koruyucu ruhu olan iyeler vardır. Fakat bu iyeler tanrı değildir sadece koruyucu ruhlardır. İyelere; ateş iyesi, dağ iyesi, su iyesi örnek verilebilir.

Altay şamanistlerinin dua ve ilahilerinden anlaşıldığına göre en büyük Tanrı Ülgen'dir. Güney Altay şamanistleri buna Kудay derler. Kuzey Batı Moğolistan'da yaşayan Soyutlar (Urenha) büyük tanrı olarak "Kayrakan" ı tanrılar. Katanov'a göre "Kayrakan" büyük han demektir. Bazı kamlara göre "Kayrakan" bütün tanrıların büyüğüdür. Ülgen Kızagan ve Mergen bunun oğullarıdır. Şaman dualarında ise Kızagan ile Mergen adını taşıyan iyi ruhlar Ülgen'in hizmetinde bulunan ruhlardır. Şaman dualarından anlaşıldığına göre Kayrahan muayyen bir tanrının adı değil, fakat büyük »ruhların sıfatıdır. Bazı şamanlar kötü ruhların başkanı olan Erlik'e hitap ederken de "Kayrakan" derler. "Kayrakan" adını taşıyan mukaddes dağlar da vardır (İnan, 1986: 31). Altaylar "Ayaz Kaan" olarak da adlandırdıkları Ülgen'i bazen üç başlıklı, uzun sakallı ihtiyar biri olarak betimlerler. Bazı inanışlara göre onun yedi oğlu ve yedi kızı var. Oğullarından birinin adı "Kara Kuş", bir diğeri "Buura Kandı"dır. Adına eskatolojik metinlerde rastlanan ve Ülgen'in ilahî varlığının bir parçası sayılan ışıklı gök ruhu "Yayıki" da bazen onun oğulları arasına dâhil edilir. Altayların inanışına göre. Ülgen'in anası da Taz Kaan" adını taşırdı. Mitolojik bir metinde anlatılanlara bakılırsa, dünyayı kaplayan sel baskınında, iman getirerek kurtulan yedi kardeşten biridir Ülgen (Beydili, 2005: 592). İyi olan her şey Ülgen ile ilgilidir. Saflık, iyilik, temizlik onunla ifade edilir. Bu yüzden beyaz renk Ülgen'in rengidir. Erlik ise Ülgen'in karşısındaki kötü varlıktır. O kadar kötüdür ki olduğu yer bile kapkaradır. Bu yüzden Erlik siyah renk ile anılır. Erlik insanlara her türlü kötülükleri yapar, insanlara ve hayvanlara türlü türlü hastalıklar göndermek suretiyle kurbanlar ister. İsteddiği kurban verilmezse musallat olduğu obaya veya aileye ölüm ve felâket ruhlarını gönderir, öldürdüğü insanların canlarını yakalayarak yer altındaki karanlık dünyasına götürür, kendisine uşak yapar. Şaman dualarında Erlik müthiş bir canavar olarak tasvir edilir. O, atlet vücutlu bir ihtiyardır. Gözleri ve kaşları kömür gibi kapkara, çatal sakalı dizlerine kadar uzamış, yaban domuzunun azı dişlerine benzeyen bıyığı kulakları üze-

rine yerleştirilmiştir. Çenesi tokmağa, boynuzları ağaç köklerine benzer. Saçları kapkara ve kıvrıktır (İnan, 1986: 39-40).

Güney Sibirya'daki Ülgen ve Erlik'in yerini Kuzey Sibirya'da Ürüñ Ayı Toyon ve Arsan Doulay almıştır.

Şamanizm hakkında pek çok tanım ve yorum yapılmıştır. Şamanizm ata ruhlarına ve doğa varlıklarına tapınmaya dayanan bir inançtır. Doğaya çok fazla önem veren Şamanizm'in , ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı bilinmemektedir. Ancak eski Çin kaynaklarından öğrenildiğine göre, Şamanlığın önce Orta Asya Türkleri arasında ortaya çıktığı, daha sonra da diğer Türk boyları arasında yayıldığı anlaşılmaktadır (Uslu, 2014:127).

Şamanizm, milattan önceki yıllardan bu yana Türklerin ve çevrelerindeki toplulukların yaşadıkları bölgelerde uyguladıkları, Şaman ya da Kam adı verilen din adamları aracılığıyla gerçekleştirilen bir inanç ve uygulamalar bütünüdür (Çoruhlu, 2002:15).

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde Şamanizm şöyle açıklanır: Şamancılık veya Kamcılık olarak da bilinen Şamanizm (Fr. chamanisme) bir dinden ziyade merkezinde şamanın yer aldığı, kendine has inanç ve ritüelleriyle farklı formları bulunan vecde dayalı bir yöntemdir.

Altaylarda kam, Yakutlarda oyun gibi adlarla anılan şaman Şamanizm'de din görevlisidir. Şaman olmak için cinsiyet özelliği yoktur. Kadın veya erkek şaman olabilir. Şaman'ın yada taşını kullanmak, hastaları tedavi etmek, fal bakmak, ayin yönetme, ölmüş kişileri defnetmek gibi görevleri vardır. Fakat şamanın en önemli görevi tanrıların dünyası ile insanların dünyası arasında aracılık yapmaktır.

TDK Güncel Türkçe Sözlük'te Şaman, “Şamanlıkta büyü yapan, gelecekte haber verdiğine, ruhlarla ilişki kurarak hastalıkları iyileştirdiğine inanılan kimse, kam” olarak tanımlanır. Tunguzcada “kâhin, sihirbaz” gibi anlamlara gelen, Batılı etnolog ve antropologlarca “rahip, büyücü, hekim veya ruh avcısı” şeklinde tanımlanan şaman kelimesi XVII. yüzyılın ikinci yarısında Rusçaya geçmiş ve bu yolla yayılarak etnoloji kavramları arasına girmiştir. Tartarcada ve Altaycada şaman karşılığında kam (gam) kelimesi kullanılır. Eski Uygur yazmalarını ihtiva eden Türkisch Turfan Texte'te, Kutadgu Bilig'de ve Codex Cumanicus'ta geçer. Ayrıca Yakutçada (“oyun”, Moğolcada “böge” veya “bö”, Kırgızca ve Kazakçada “baksı / bahşı, karamurt, darger”, Samoyed dilinde “tadibey” şeklinde yer alır. Kadın şamanlar ise “utagan, udagan, ubakan, utugan” diye adlandırılır. (TDV İslâm Ansiklopedisi, 2010: 325).

Şaman hakkında Abdülkadir İnan şunları söyler: “Yakutlar erkek şamana oyun, kadın şamana udagan derler. Çuvaşlar kâhinlere yum derler. İslami Türkler kam kelimesini unutmuşlardır. Doğu Türkistan Türkleri, Yakutlar

gibi erkek şamana oyun derler. Kırgız ve Kazaklarda şamanın yerini tutan ve onun görevlerini gören adama baksı derler. Şaman kelimesini Türkler ve Moğollar bilmez. Avrupa ilim dünyasında 18. yy sonlarına doğru kabul edilmiş olan şaman terimi Rusların Kuzey Sibiry'a da Tonguzlardan öğrendikleri kelimedir. Başka bir dünyayla, gökteki varlıklarla veya genellikle göze görünmeyen ruhlar dünyasıyla insanoğlu arasında ilişkiyi sağlayan, aslında ise onların dünyadaki göze görünen temsilcisi olan bir güç (Beydili, 2005: 511-512). Kam, Şamanizm inancında bu dinin ayinlerini gerçekleştiren, fani insanlarla ruhlar arasında aracılık yapan kişidir. Kaşgarlı Mahmut "Kam" sözünü "kâhin" kelimesiyle açıklıyor (Uslu, 2014:131).

Her isteyen şaman olamaz, şaman olmak için belirli şartlar vardır. Kalıtım yani atalardan kalan bir miras yoluyla, usta birinden alınan eğitim yoluyla veya ruhlar tarafından seçilmiş kişi olmak yoluyla şaman olunabilir. Sibiry'a da ve kuzeydoğu Asya'da şamanların başlıca devşirilme yolları, 1) Şamanlık mesleğinin kalıtsal aktarımı (babadan oğula geçmesi) ve 2) Kendiliğinden gelen bir iç çağrısı ya da seçilmedir. Ayrıca (örneğin Altaylılardaki gibi) kendi istemleriyle veya (Tunguzlardaki gibi) klanın isteğiyle şaman olan bireylere rastlanır. Fakat bu gibilerin şamanlığı, mesleklerini miras yoluyla elde etmiş veya tanrıların ve ruhlarının çağrılarını uyararak kazanmış olanlara göre daha zayıf sayılır (Eliade, 1999: 32).

Şamanizm'in kökeninin merak edildiği gibi ilk şamanın da nasıl ortaya çıktığı ya da ilk şamanın kendisinin şaman olduğunu nasıl fark ettiği insanlar tarafından yıllarca merak edilmiş bir konudur. Dolayısıyla bu konu hakkında çeşitli hikâyeler ve anlatılar ortaya çıkmış ve bu anlatılar nesilden nesle yayılmıştır. Bu anlatılardan birisi aşağıdaki gibidir:

Nihayet Tanrı, bu insanlara acıdı ve onları bilgilendirmek, kötü ruhlara karşı silahlandırmak kararına geldi ve bunun için bir kartal (burkut) gönderdi. Tanrının gönderdiği kartal ne kadar çalıştıysa insanlarla anlaşamadı. Ne o, insanların ne de insanlar onun dilinden anladılar. Çaresiz kalan kartal tekrar Tanrının yanına döndü ve durumu ona anlattı. Tanrı da ona yeryüzünde karşısına çıkacak ilk kadınla yaşamayı ve doğacak çocuğu şaman yapmayı önerdi. Böylelikle kartal yeryüzüne iner inmez bir ağacın altında uyuyan bir kadınla yaşamaya başladı, kadın gebe kaldı ve dokuz aydan sonra bir erkek çocuk doğurdu ve bu ilişkiden dünyaya gelen çocuk ilk şaman oldu (Bayat, 2017: 141)

Bazı anlatılara göre ise, ilk şaman tanrı tarafından cezalandırılmış olan Erlik'tir. Kadim Türklerin anlatılarında ilk insan veya Tanrı'nın oğlu olan Erlik, sonradan baba Tanrı ile tartışmış, yer altı dünyasına sürgün edilmiş ve kötülük kaynağına dönüşmüştür. Altaylılar anlatıyorlar ki Erlik, kendisi ilk şa-

mandır veya ilk şamana kamlık yapmayı öğreten kişidir (Bayat, 2017: 141-143).

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere ilk şamanın ortaya çıkışına olağanüstülük yüklenmiştir. Çünkü mitler, mitoloji ve Şamanizm hiçbir zaman sıradan ve doğal bir durum olmamıştır. Şamanizm Türkler için her zaman insanların dikkatini çeken ve insanların kutsallık yüklediği bir inanç sistemidir.

3. Türk Mitolojisinde Tabiat Olayları: Gök Gürültüsü, Şimşek ve Yıldırım

Şamanizm doğa ile iç içe bir dindir ve bu dine inanan insanlar için tabiat önemlidir. Doğal olarak tabiat olayları da önem kazanmıştır. Çünkü tabiat olaylarının kaynağının tanrı olduğuna inanmışlardır. Gök gürültüsü Tanrının sesi, yıldırım ise cezası olarak düşünülmüştür. Gök gürültüsü, şimşek ve yıldırım şiddetli tabiat olayları olduğu için ve diğer tabiat olaylarına göre daha seyrek görüldüğü için daha fazla önem arz etmiştir.

Fırtına ve ona eşlik eden en dikkat çekici olaylar olan yıldırım ve gök gürlemesi, eski Türk halklarını oldum olası derinden etkilemiştir. Kaşgarlı Mahmud'a göre, bunlar bizzat Tanrı tarafından gerçekleştirilmekteydi. Volga Bulgarları yıldırım düşen evin yanına yaklaşmaz, bu yere tanrının gazabı uğramış derlerdi (Roux, 2011: 25-151).

Türkler bazen de doğadan etkilenecek bu tabiat olaylarını açıklamaya çalışmışlardır. Bunun en güzel örneği aşağıda verilmiştir. Uçan bir deve varmış ve bu devenin sırtına binip oturan da üç yiğit varmış. Bu yiğitlerden birisi, önündeki davulu çalar ve gök gürlemelerini meydana getirirmiş. İkinci kahramanın elinde ise beyaz bir bez varmış ve bu bezi havada sallayarak yıldırım ve şimşekler çaktırmış. Üçüncüsü ise zaman zaman ayağındaki üzengi ile deveye dokunur ve deveyi koşturmuş. Deve bazen öyle koşar öyle koşarmış ki, ağzından köpükler boşalmış. Zaman zaman yağıp da dünyayı sellerle kaplayan yağmurlar bu nedenle meydana gelirmiş. Yağmur ve boraların, az veya çok oluşu, hep bu yiğidin üzengi oynatmasına bağlı imiş. Bu yiğit iyice kızıp ayağındaki üzengi ile deveyi sançarsa, bütün dünya sel ve fırtına içinde kalırmış (Ögel, 1994: 287).

Türkler, yıldırım ve şimşege Tanrısallık atfettikleri için bu tabiat olayları etrafında yapılan uygulamalar yelpazesi çok geniştir. İnsanlar yıldırımdan hem korkuyla bahsetmişler hem de yıldırım kutsal kabul edip ona saygı göstermişlerdir. Bu yüzden yıldırım düşmesinden sonra yapılan törenler Türkler arasında çok yaygındır. Eski Türkler yıldırım törenlerinden önce yıldırıma kurban vermek amacıyla atları azat ederlerdi. Bu tam manasıyla bir kurban törenidir. Azad edilen atlara sopalarla vurularak korkutulur ve kaçması sağla-

nırdı. Kaçan atı ne kimse tutabilir, ne sahip çıkabilir, ne de yakalayıp binebilirdi (Ögel, 1995: 285-286). Urenha, Kazan, Kırgız kadınları ilkbaharda ilk şimşek çaktığı ve gök gürlediği zaman çadır çevresinde süt, ayran, kımız dolu kapları dolaştırıp saçı saçarlardı. Başkurt kadınları ise şimşek çakarken süt, ayran gibi beyaz içkileri örterek saklarlardı. Çünkü inançlarına göre süt ve ayrana yıldırım düşermiş. Uygurlar yıldırım düşmesini beğenirler, gök gürledikçe bağırıp çağırırlar ve göğe ok atarlarmış (Uraz,1992: 36). Gagauzlarda şimşek Aziz İlyas'ın şeytana attığı oklar olarak kabul edilirdi. Kış mevsiminden sonra gök gürültüsü ilk defa işitilince demir ve taş alınarak vücudun çeşitli yerlerine vurulurdu, böylece insanın taş ve demir gibi sağlam olacağına inanılırdı (Kıyak, 2010: 220).

Yıldırımın ve gök gürültüsünün Türklerce uğurlu mu yoksa uğursuz mu sayıldığı hakkında kesin bir görüş yoktur. Aşağıdaki örneklerden yola çıkarak, gök gürültüsü ve yıldırımın bazı topluluklarda kutsal sayıldığını bazı topluluklarda da insanlara korku veren birer unsur olduğunu görebiliriz. Gök gürültüsü ve yıldırımdan korkan topluluklar, şiddetli, tekrarlanan ve uzun süren gök gürültüsünün tanrının gazabı olduğunu düşünmüşlerdir. Gök gürültüsü ve yıldırımı kutsal sayan topluluklar ise gök gürültüsünü ilk duydukları zaman baharın gelişinin habercisi olarak görmüşlerdir.

Altaylılara göre yıldırım ve şimşek Ülgen'in emrindeydi. Yıldırım hem korkulur hem de sevilir ve kutlanırdı. Gök gürültüsü; Tanrı arabasını koşturduğu zaman çıkardığı sesler olduğu gibi, şimşek de tanrının şeytana attığı oklardı (Uraz, 1992: 36). Altay Türklerinin bazı efsaneleri, yıldırımın niçin iyi ve faydalı olduğunu, örneklerle bize anlatmaktadır. Bozulmamış Altay inanışlarına göre, "kötü ruhların en çok korktukları şey yıldırım idi. Yıldırım düşünce kötü ruhlarla şeytanları kovar veya yok ederdi". Büyük devletler kuran ileri Türk toplumları, yaygın olarak yıldırımdan korkmuyorlardı. Yıldırımı iyi ve uğurlu bir işaret olarak görüyorlardı. Yıldırımdan korkanlar daha çok dünyadaki bütün ilkel toplumlarda görüldüğü gibi, tabiatın fevkalade olaylarından ürken ve onlara karşı korunma ve mistik açıklamalar arayan kimselerdi (Ögel, 2014: 368).

Gök gürültüsü ve yıldırım Türkler için sadece bir tabiat hadisesi olmamıştır. Türkler bu tabiat hadiselerine çeşitli anlamlar yüklemişler ve ritüeller ve törenlerle bu anlamları zenginleştirmişlerdir.

3.1. Yağmur ve Yada Taşı

Yağmur su demektir, hayat demektir. Bütün insanlar için önem arz eden bir tabiat olayıdır. Yağmur hem Gök hem de Yer-Su iyeleriyle ilgili bir hadisedir. Türkler diğer tabiat olaylarında olduğu gibi yağmura da tanrısallık yüklemişler ve onun tanrı tarafından gönderildiğine inanmışlardır. Türkler, yağ-

murun bulutlar vasıtasıyla yağdığını biliyorlardı. Hatta onlar bulutları dişi ve erkek olarak ikiye ayırmışlardır. Onlara göre yağmur yağdıran bulutlar dişi bulutlardır.

Türklerde yağmur çok önemli bir tabiat olayıdır. Hatta o kadar önemlidir ki doğal olarak yağmurun yağmadığı kuraklık zamanlarında yağmur yağdırabilmek için yada taşına başvurmuşlardır. Yağmura olan ihtiyaçlarını bu şekilde gidermişlerdir. Yada taşıyla ilgili pek çok bilgi vardır. Bu taşla ilgili genel kanaat, yada taşının hava durumunu değiştirmeye ve yağmur yağdırmaya yaradığıdır.

Türk kavimlerinde çok eski devirlerden beri yaygın bir inanca göre, büyük Türk tanrısı Türklerin cediti alasına yada Yakutçada, yat denilen bir sihirli taş armağan etmiştir ki bununla istediği zaman yağmur, kar, dolu yağdırır, fırtına çıkarırdı. Yakutlar yada taşına sata derlerdi. Yakutlara göre sata taşı, at, inek, ayı, kurt gibi hayvanların içinde bulunurdu. En kuvvetli sata taşı kurdun karnından çıkarılırdı. Sata taşı canlı bir taştır. İnsan kafasına benzer. Kadın veya bir yabancıya eli değerse kuvvetini kaybeder. Altay Şamanistlerinde kamlardan başka yadaçı denilen adamlar vardı. Yadaçının yada denilen taşı ile yağmur, kar, dolu yağdırmaya, fırtına çıkarmaya gücü yettiğine inanırlar. Anadolu'nun bazı bölgelerinde yağmur duası ile ilgili gelenekler arasında kırk bir taşa dua okuyup suya atmak âdeti tespit edilmiştir. Bu âdetin de yada taşı efsanesiyle bağlı bir gelenek olması mümkündür (İnan, 1954:153-158).

Yada taşı hakkında bilgiler veren bazı eserler vardır. Gerdizî'nin Zeynü'l Ahbâr ,Yâkût el-Hamavî'nin Mu'cemul Büldan isimli eserlerinde yada taşından bahsedilmiştir. Anlatılanların bir kısmı mitolojik bir kısmı da mitlerden etkilenmiş rivayetlerdir.

Yada taşının fonksiyonu ile ilgili hadiseyi gözüyle gördüğünü bildiren ilk yazar büyük Türk alimi Kaşgarlı Mahmut'tur. Kaşgarlı Mahmut da XI. yüzyılın ikinci yarısında yazmış olduğu Divan-ı Lügat-it Türk adlı eserinde, bu meseleyle alakalı olan müşahedesini şöyle anlatmaktadır: Yat bir nevi kahinliktir. Hususi taşlarla yapılır. Bu şekilde yağmur ve kar yağdırılır, rüzgâr estirilir. Bu usul Türkler arasında tanınmış bir şeydir. Ben bunu Yağma ülkesinde gördüm. Orada bir yangın çıkmıştı; mevsim yazdı. Bu suretle kar yağdırıldı ve ulu Tanrı'nın izniyle yangın söndürüldü (Atalay, 1985: 3).

Bir rivayete göre bu taşın kökeni Hz. Nuh zamanına dayanmaktadır. Mücmelü't Tevarih isimli bir eserde, şöyle bir hikâye anlatılır: “Yafes babasının yanından ayrılmak isteyince ona, “Ey Allah'ın peygamberi! Bana verdiğin memleketin suyu az kendisi harap. Bana bir dua öğret ki yağmura muhtaç olunca, Allah'a o dua ile yalvarayım. Allah bize cevap versin.” dedi. Nuh peygamber dua etti ve ulu Allah ona bir ad (dua) ilham etti. O da bu adı öğ-

luna öğretti. Yafes bu adı bir taşta kazıdı nazarlık gibi boynuna asıp gitti.” (Şeşen, 2017: 37).

Firdevsi'nin meşhur eseri Şehname'de yada, Moğolca ced, yadacılık, yedecilik, cadılık sözleri geçer ve bu işin sihir olduğundan bahsedilir. Tuluy Han zamanında yağmur yağdırılarak Hitay askerinin perişan edildiğinden bahsediliyor. Yada, yat vb. dinî-sihri inançların sınırı ve etkisi hemen bütün Türk kavmini sardığı gibi Çin'e, Moğollara ve Ural Altay kavimlerine kadar yayılmış bulunmaktadır. 13. yüzyılda yaşamış bir müellif de yağmur taşının şekli ve menşei hakkındaki sözleri şöyle özetlemiştir: "Yağmur taşı yumuşak, büyük bir kuş yumurtası büyüklüğünde olup üç türdür. Bu taş hakkında muhtelif fikirler vardır. Bazılarının zannına göre bu taş Çin'in doğu Bahattin Uslu sınırlarında bulunan madenlerden hasıl olmaktadır. Bazılar derler ki bu taş, Çin'in serhaddindeki sürhab adlı kırmızı kanatlı büyük bir su kuşunun mahsulüdür (Uslu, 2014: 59-60).

Türklerin atalarına Tanrının yağmur yağdırma gücü verdiğine dair rivayet, Çin, Hristiyan ve İslam kaynaklarında sık sık rastlanır. Çin kaynaklarına göre Türk şamanlar savaş zamanlarında yağmur ve kar yağdırarak, düşmanı yenilgiye uğrattırlar (Beydili, 2005: 601).

Cüveyni'nin Tarih-i Cihan Güşa'sında bununla ilgili bir rivayet vardır:

“Ögedey Kaan, Hitay üzerine yürürken Uluğ Noyan ve Güyük'ü on bin kişilik bir orduyla öncü olarak gönderdi. Moğolların geldiğini haber alan Hitay ülkesinin hanı Altun Han, Kaday Rengü ve Kamer Neküdar komutasında yüz bin kişilik bir orduyla onları karşılamaya çıkardı. Hitay askerleri, sayılarının Moğollardan çok fazla olduğunu görünce, gururlandılar. Moğolları çepeçevre sarmayı, tıpkı dört ayaklı hayvanları sürüp götürdükleri gibi onları Han'ın yanına kadar götürmeyi ve Han'ın gözlerinin önünde işlerini bitirmeyi tasarladılar. Uluğ Noyan, onlara normal olarak karşı konulamayacağını, ancak hile ve düzenle karşılık verilebileceğini düşünüp, “Harp hiledir” sözünü aklına getirerek onların çirasının ancak hile rüzgârıyla söndürülebileceğini anlayınca, aralarında bulunan ve yağmur taşını (hacerü 'l-matar) çok iyi kullanabilen Kanklı kabilesinden büyücüyü yanına çağırdı ve ondan hünerini göstermesini istedi. Daha sonra askerlere dönerek, kış elbiselerini giymelerini ve üç gün üç gece atlarından inmemelerini emretti. Büyücü işe başladı. Çok geçmeden Moğolların arka tarafını yağmur tuttu. Yağmur akşamüzeri kara dönüştü. Bir de şiddetli soğuk çıkınca Hitay ordusu, kışın dahi görmediği böyle bir soğuk karşısında şaşırıp telaşa düştü. Onların bu durumundan faydalanan Moğol ordusu büyük bir gayretle düşmana saldırdı.” (Öztürk, 2013: 192).

Bu anlatıda görüldüğü üzere, yada taşı savaşlarda savunma yapmak ve düşmanı hezimeteye uğrattmak için de kullanılmıştır.

Yağmur taşları (yada) kullanmanın dışında, Türkler kuraklıkla mücadele için başka araçlar da biliyorlardı. Örneğin; Responsa Nicholai Papae'den Preslav Bulgarlarının yağmur dualarını bildiklerini öğreniyoruz (Roux, 2011: 25-151). Yağmur duaları günümüzde de varlığını sürdürmektedir. İnsanlar kuraklıktan dara düştükleri zaman yağmur duasına başvurabilirler. Yağmur dualarının günümüzde yapılıyor olması bize Türklerin yaşantısında hâlâ yada taşının izlerinin olduğunu göstermektedir. Çünkü yağmur duaları günümüzde herhangi bir nesneyle yapılmasa da duayla yapılmaya devam etmiştir.

Türkler yağmurun yağmasını her zaman Tanrı vasıtasıyla ya da yada taşıyla yağdırıldığını düşünmemişlerdir. Bazen de yağmurun çeşitli büyük zatlar vasıtasıyla yağdırıldığını inanmışlardır. Türk dünyasında özellikle Türkmenler, Tatarlar arasında Burkut Ata yağmur yağdıran iye olarak kabul edilmektedir (Gökçimen, 2010: 70).

Türkmenlerin inancına göre Tanrı ile görüşen, gökyüzünde yaşayan ve insanlara yardım eden Burkut Ata, Tanrı oğludur. Kadim Türklerin efsanelerinde Burkut Baba, yağmur yağdırması, evlatsız ailelere çocuk vermesi, ölüleri diriltebilen kitaba sahip olması, cehennemi dağıtması, Tanrı ile tartışmaya girmesi ve isyankâr ruhu ile bütün Tanrı oğullarından ve hami ruhlardan seçilir. Rivayet ediyorlar ki; bir gün kuraklıktan bunalan ve sürüsünü otlatmaya yer bulamayan bir çoban, Burkut Ata'dan yağmur yağdırmasını diler. O da yağmur yağdırır. Ancak yağmur fazla yağdığından, orada bulunan başka bir çoban bu aşırı yağmurdan şikâyet eder ve yağmuru durdurmasını ister. Bunun üzerine Burkut Ata, insanların dileklerine göre değil, kendi isteği ile yağmur yağdırmaya karar verir. O, elindeki asayla, başka bir varyanta göre kamçıyla gökteki bulutları oraya buraya kovmakla yağmur yağdırır (Bayat, 2017: 163-164).

Göktürklerde yada taşının kullanımında bahseden bir efsaneye göre V. Yüzyılın ilk yarısının sonlarında Göktürklerin ilk ataları So kabilesinden ayrılmış olarak Güney Altay'da yaşıyorlardı. Bunlar yetmiş kadar kardeşti. Bu kardeşlerin ilki kurttan doğmuştu. Adı Nişidu'dur. Nişidu istediği zaman yağmur yağdırabilirdi (Çoruhlu, 2002:45).

3.2. Kar

Türkler yaşadıkları coğrafya itibarıyla kar ve soğukla iç içe yaşamışlardır. Buna bağlı olarak da kar ve soğuğun karşısında ateş çok fazla önem kazanmıştır. Kar renginin beyaz olması sebebiyle temizlikle ve iyilikle ilişkilendirilmiştir. Eski Türklerde kar, temizlik ve saflığın sembolü idi. Mesela şu eski Türk atasözü bu inanın en güzel örneğidir: “Tezek karda yatmaz, edgü ısız katmaz”, yani “Karda tezek kalmaz, iyi kötüye karışmaz”.“Türkler tipiyi

karın kızgınlığı olarak kabul etmişler ve karın sağanak hâlinde uçarak gelmesine de kar kızgurdı demişler (Ögel, 2014: 359).

3.3. Rüzgâr

Rüzgâr diğer tabiat olaylarına göre daha sık görüldüğü için Türk mitolojisinde diğer tabiat olaylarından daha çok yer kaplamıştır. Çünkü soğuk, sıcak, mevsimlik, hafif, şiddetli pek çok rüzgâr çeşidi vardır. Bu sebeple rüzgâr çevresinde yapılan uygulamalar da fazladır. Türkler rüzgârı iyeli kabul etmiştir. Yel iyesi genellikle ihtiyar bir adam şeklinde tasavvur edilmiştir.

Türkler, rüzgârın ortaya çıkışıyla ilgili çeşitli düşünceler ortaya atmışlardır. Türklere göre bu iş de insan ile Tanrı arasında olan bir işti. Eski bir Gök-türk efsanesine göre: Türklerin başkanı İdi-Nisibu, istediği zaman rüzgârlar ve fırtına çıkarabiliyordu”. Bu muhakkak ki yada taşını kullanabilen kutsal bir sihirbaz ata idi (Ögel, 2014: 389). Bazı Türk topluluklarına göre rüzgâr ya da kasırğa çeşitli ruhların işidir. Örneğin; Yakutların inandığı ruhlardan Tial-Holoruk İççite, rüzgâr ve kasırğanın ruhu olarak sunulmaktadır (Çoruhlu, 2002: 44).

Yakut Türklerine göre rüzgâr estiren Tanrı veya ruh, yüksek dağların tepelerinde otururdu. Bu ruh, yüksek dağlarda uyur, kalkar ve gezerdi. Bazen de ıslık çalar ve bu ıslık buzullara çarparak, onlar üzerindeki soğuk havaları, toplar ve rüzgâr olurdu. Bunun için Yakutlar, dağların tepelerinde yüksek sesle konuşmazlardı (Ögel, 2014: 391).

Türkler arasında rüzgârın bu kadar önemli olmasının sebebi, insanların diğer tabiat olaylarına yaptıkları gibi rüzgâra da tanrısallık yüklemeleri olmuştur. Aşağı verdiğimiz Er Töştük Destanındaki parçada bu özellik belirgin bir şekilde görünür. Bu parçada rüzgâr Tanrının sesi olarak kabul edilmiştir.

Bir İlemen-Bay varmış, sekiz oğlu bir de Sarban adlı bir hizmetçisi varmış. Sarban adlı çobanı beyin sürülerini otlatır, çoğaltırmış ama beyine ne et ne de süt verirmiş. Yalnızca “gök bir öküz” verirmiş. Beyi de bu öküze binip gezermiş. Artık bir gün bu beyin sabrı tükenmiş, Tanrıya şöyle seslenmiş:

*Maldan mahrum olmadım baştan mahrum olmadım
Attan mahrum olmadım, aştan mahrum olmadım
Ey tanrım, büyük tanrım! Sekiz er oğul verdin
Sekiz oğlum kor oldu, Sarban kulum bey oldu
Ben sana ne yaptım ki halim böyle böyle oldu
Bu sırada gökten kara bir rüzgâr esmiş ve şöyle demiş:
Maldan mahrum oldun mu, baştan mahrum oldun mu?
Sen cimri bir zenginsin, hiç faydalı oldun mu?
Kurban kes birkaç tane ver az da olsa sığırın
Sun tanrıya kurbanı, düşünme ona sığın (Ögel, 2014: 27).*

Yukarıdaki örneklerin yanında Türkler rüzgâra yaratılışta ve türeyişte de yer vermişlerdir. Bütün bu örneklerden anlıyoruz ki, Türkler rüzgâra çok önem vermişler ve onu hayatlarının önemli noktalarına koymuşlardır.

Sonuç

Mitler, insanların yazgısını etkileyen ve insanlar tarafından gerçek kabul edilen anlatılardır. Bu anlatılarla insanlar nesnelerin kökenlerini öğrenmek istemişlerdir. Çünkü eğer bir nesnenin kökenini bilirlerse, o nesneye hükme-debileceklere inanmışlardır.

Türk mitolojisi Türklerin inandıkları ve hayatın bütününü kapsayan bir mitolojidir. Mitoloji ve din ilişkisinden dolayı Türk mitolojisi ve Şamanizm iç içedir. Birbirlerini beslemişlerdir. Şamanizm gökteki Ülgen yerdeki Erlik ve bunlara bağlı ruhlara dayanır. Tabiata değer veren ve doğayla iç içe olan Şamanizm'in din görevlisi şamanlardır. Şamana; kam, baksı oyun gibi isimler de verilmiştir. Şamanlar yeryüzü ile gökyüzü arasındaki bağlantıyı sağlayan kimselerdir. Yani insanlarla tanrılar arasında köprü kurarlar.

Türk mitolojisi ve Şamanizm'in doğayla iç içe olmasından dolayı Türkler, tabiat olaylarına fazlaca anlam yüklemiş ve bu olayların kökenini öğrenmek istemişlerdir. Çeşitli anlatılarla bu tabiat olaylarını açıklamaya çalışmışlardır. Aynı zamanda Türkler tabiat olayları çerçevesinde çeşitli uygulamalar ve törenler meydana getirmişlerdir. Bu uygulama ve törenlerin meydana gelmesi Türklerin tabiat hadiselerine tanrısallık yüklemelerinden dolayıdır. Türkler; gök gürültüsü, yıldırım, yağmur ve rüzgârın oluşumuna kendilerince çeşitli açıklamalar getirmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Ardzinba, Vladislav (2010); *Eski Çağda Anadolu Ayinleri ve Mitleri*, SSCB İlimler Akademisi Doğubilim Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- Armstrong, Karan (2014); *Mitlerin Kısa Tarihi*, Merkez Kitapçılık Yayınları, İstanbul.
- Atalay, Besim (1985); *Divanü Lugatı't Türk Tercümesi Cilt 3*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara.
- Bayat, Fuzuli (2005); *Mitolojiye Giriş*, Karam Araştırma Yayıncılık, Çorum.
- Bayat, Fuzuli (2017); *Kadim Türklerin Mitolojik Hikâyeleri*, Ötügen Neşriyat, Ankara.
- Beydili, Celal (2003); *Türk Mitoloji Sözlüğü*, Yurt Kitap Yayın, Ankara.
- Çoruhlu, Yaşar (2000); *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Dilek, İbrahim (2013); *Türk Mitoloji Sözlüğü* (Altay-Yakut), Gazi Kitabevi, Ankara.
- Eliade, Mircae (1992); *Mitlerin Özellikleri*, Simay Yayınları, İstanbul.
- Eliade, Mircae (1999); *Şamanizm*, İmge Yayınevi, Ankara.
- Eliade, Mircae (2003); *Dinler Tarihine Giriş*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Gökçimen, Ahmet (2010); *Türkmenistan'da Bir Yağmur İyesi "Burkut Ata"*, Bilig Kış 2010, Sayı 52.
- Gömeç, Sadettin (2008); *Şamanizm ve Eski Türk Dini*, Likya Kitap, Antalya.

MELİKE KÜÇÜKTUNCER

- İnan, Abdülkadir (2017); *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, TTK Yayınları, Ankara.
- Kalafat, Yaşar (1990); *Doğu Anadolu'daki Eski Türk İnançlarının İzleri 1*, Babil Yayınevi, Ankara.
- Kalafat, Yaşar (2004); *Altaylardan Anadolu'ya Kamizm-Şamanizm*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Ögel, Bahaeddin (2014); *Türk Mitolojisi 1-2*, TTK Yayınları, Ankara.
- Öztürk, Mürsel (2013); *Alaaddin Ata Melik Cüveyni Tarih-i Cihan Güşa*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara.
- Roux, Jean Paul (2011); *Eski Türk Mitolojisi*, Bilgesu Yayınları, Ankara.
- Seydioğlu, Bilge (2002); *Mitoloji Üzerine Araştırmalar*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Şener, Cemal (1996); *Şamanizm*, BDS Yayınevi, İstanbul.
- Şeşen, Ramazan (2017); *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Uraz, Murat (1992); *Türk Mitolojisi*, Düşünen Adam Yayınları, İstanbul.
- Uslu, Bahattin (2014); *Türk Mitolojisi*, Kamer Yayıncılık, Ankara.